

ES ŠALIŲ SUBJEKTYVIOJI GEROVĖ EKONOMINIO IŠSIVYSTYMO IR SOCIALINĖS POLITIKOS KONTEKSTE

Artūras Gataūlinas¹, Rasa Zabarauskaitė²

¹Mykolo Romerio universitetas, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva

²Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva

²Lietuvos socialinių tyrimų centro Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, Lietuva
El. paštas: ¹arturas.gataulinas@gmail.com; ²rasa.zabarauskaite@dsti.lt

Įteikta 2012-11-30; priimta 2013-02-29

Santrauka. Straipsnyje analizuojama subjektyvioji gerovė ES šalyse ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste. Remiantis ankstesnių tyrimų rezultatais pagrįsta prielaida apie ekonominio aspekto svarbą subjektyviajai gerovei nustatyta, kad ES šalių subjektyvioji gerovė labiau priklauso nuo ekonominio šalies išsivystymo, įvertinto vidutinėmis gyventojų pajamomis, nei šalies orientacijos į socialines išmokas, įvertintas procentine išmokų dalimi, palyginti su BVP. Remiantis homeostatine subjektyviosios gerovės teorija, pajamas reikėtų vertinti kaip išorinį veiksnių, padedančių visuomenės nariams, susidūrusiems su įvairiomis socialinėmis rizikomis, išlaikyti subjektyviąją gerovę normatyvinėje sferoje, todėl ir ES šalių, kuriose vidutinės pajamos yra aukštesnės, gyventojai turi geresnes galimybes išlaikyti subjektyviąją gerovę aukštesniu lygiu nei šalių, kuriose vidutinės pajamos yra žemesnės. Remiantis K. Markso darbo jėgos vertės teorija, pagal darbo jėgos kaip prekės mainų dėsnius jos savininkas turi gauti savo darbo jėgos vertę atitinkantį ekvivalentą, apimantį ir darbo jėgos savininko poreikių tenkinimą socialinės rizikos atveju. Todėl galima teigti, kad nėra itin svarbu subjektyviosios gerovės lygio atžvilgiu, ar darbo jėgos vertę, individui patekus į socialinę riziką, užtikrina valstybė ar pati rinka.

Reikšminiai žodžiai: subjektyvioji gerovė, gerovės valstybių modeliai, socialinė politika, ekonominis išsivystymas, socialinės pašalpos.

SUBJECTIVE WELL-BEING IN EU COUNTRIES IN THE CONTEXT OF ECONOMIC DEVELOPMENT AND SOCIAL POLICY

Artūras Gataūlinas¹, Rasa Zabarauskaitė²

¹Mykolas Romeris University, Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania

²Vilnius Gediminas Technical University, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lithuania

²Institute of Labour and Social Research of Lithuanian Social Research Centre, Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius, Lithuania
E-mails: ¹arturas.gataulinas@gmail.com (corresponding author); ²rasa.zabarauskaite@dsti.lt

Received 30 Nov. 2012; accepted 29 Feb. 2013

Abstract. The article examines subjective well-being in EU countries in the context of economic development and social policy. The analysis carried out in the article is based upon the assumption from previous studies that the economic dimension is one of the most important factors influencing subjective well-being. The analysis revealed that subjective well-being in EU countries

is more dependent on the level of economic development of the country measured by average income than on the orientation of national social policy measured by total social benefits as a percentage of GDP. Based on homeostatic theory of subjective well-being, income should be regarded as an external factor enabling members of society faced with social risks to maintain subjective well-being within the normative limits. Therefore, in the EU countries where the average income is higher, people have a better ability to sustain a higher level of subjective well-being than in the countries where the average income is lower. The findings of the article partially correspond to Marx's labour theory of value asserting that the owner of labour needs to get the equivalent corresponding to his or her value of labour including the amount required for satisfaction of needs in case the owner is faced with social risks. Thus, it is not that important in terms of subjective well-being whether, in case of social risks, the value of labour is ensured by the State or a market mechanism.

Keywords: subjective well-being, welfare state models, social policy, economic development, social benefits.

JEL Classification: I31.

Įvadas

Tyrimo objektas – subjektyvioji gerovė. Subjektyvioji gerovė apibrėžiama kaip reiškinys, apimantis įvairius vertinimus (tiek teigiamus, tiek neigiamus), kuriuos individai atlieka savo gyvenimo kaip visumos atžvilgiu. Akcentuojamos dvi stambios šios sąvokos struktūrinės dalys: kognityvinė, išreiškianti lyginamąjį vertinimo aspektą, bei afektinė, išreiškianti emocijų ir nuotaikos aspektus (Diener 2006). Subjektyviosios gerovės lygis yra susijęs su vidinėmis psichologinėmis bei išorinėmis priežastimis, kaip yra, pavyzdžiui, aprašyta R. A. Cummins homeostatiniame modelyje (2010) arba B. Headey dinaminės pusiausvyros modelyje (Headey, Wearing 1989; Headey 2006, 2007).

Šiame darbe laikomasi prielaidos, kad pajamų lygį galima sieti su subjektyviosios gerovės lygiu (Biswas-Diener 2008; Headey, Wooden 2003; Stevenson, Wolfers 2008). Darbinė veikla yra neatsiejama visuomenės gyvavimo sąlyga ir reikšmingos visuomenės dalies pajamų šaltinis. Pajamos savo dydžiu gyvenime svyruoja dėl įvairių priežasčių. Šį svyravimą iš dalies galima paaiškinti socialinėmis rizikomis, susijusiomis su darbinės veiklos nutraukimu dėl ligos, vaikų, amžiaus arba darbo netekimo, skurdo ir pan. Socialinės politikos tikslas tokiu atveju – kompensuoti arba sušvelninti šių rizikų poveikį materialinei visuomenės narių gerovei. Taigi socialinę politiką galima vertinti kaip pajamų smukimą stabdantį veiksnį. Pajamų lygio smukimas dėl socialinės rizikos reikštų subjektyviosios gerovės lygio sumažėjimą. Todėl būtų galima daryti prielaidą, kad socialinė politika, mažindama pajamų smukimą dėl socialinių rizikų, kartu mažina ir vidutinės subjektyviosios visuomenės narių gerovės smukimą. Iš to išeina, kad visuomenės, kurios dosniau kompensuoja pajamų smukimą arba remia nepalankioje situacijoje atsidūrusius savo narius, turi aukštesnius subjektyviosios gerovės rodiklius.

Ši sąveika yra sudėtingesnė, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Viena vertus, remiantis santykių standartų subjektyviosios gerovės teorine prieiga (Diener, Lucas 2000; Diener, Biswas-Diener 2002), galima teigti, kad individas, susidūręs su socialine rizika, lygins savo dabartinę gerovę su prieš tai buvusią. Žemesnė dabartinė gerovė, nepaisant to,

kad savo absoliučiais mastais gali būti pakankama individo poreikiams patenkinti, neišvengiamai reikš žemesnę subjektyviąją gerovę. Todėl socialinė politika, kompensuodama pajamų smukimą, atitinkamai didina dabartinę gerovę, palyginti su prieš tai buvusią, ir kartu didina subjektyviąją gerovę. Į tą patį reiškinį žiūrint iš universalių poreikių teorinės prieigos (Diener, Lucas 2000; Diener, Biswas-Diener 2002), galima manyti, kad visuomenės nariams svarbus poreikių patenkinimas absoliučiais mastais, o dabartinės gerovės lyginimas su prieš tai buvusią nėra labai svarbus. Todėl kalbant apie visuomenes, kuriose vidutinės pajamos yra aukštos, net ir nedidelė prieš tai buvusių pajamų kompensacija, patyrus riziką, bus pakankama poreikiams patenkinti ir atitinkamam subjektyviosios gerovės lygiui išlaikyti. Todėl subjektyvioji gerovė turėtų smarkiau koreliuoti su vidutinėmis šalies pajamomis nei su socialinės politikos dosnumą apibūdinančiais rodikliais.

Šio straipsnio tikslas – įvertinti ES šalių subjektyviąją gerovę ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste.

Tyrimas remiasi homeostatinės subjektyviosios gerovės teorijos idėja apie išorinio veiksnio (t. y. pinigų) funkciją – subjektyviąją gerovę palaikyti normatyvinėje subjektyviosios gerovės sferoje. Tyrime atsirobojama nuo homeostatinės teorijos vidinių psichologinių veiksmų funkcijos – palaikyti subjektyviąją gerovę homeostazės būsenos. Straipsnyje ši teorija taikoma makrolygmens analizei, t. y. tiriamos šalies vidutinės pajamos, vidutinės socialinės išmokos, vidutinė subjektyvioji gerovė.

1. Socialinės politikos ir subjektyviosios gerovės sąveikos tyrimų apžvalga

Vienas iš mokslininkų, tyrusių subjektyviosios gerovės ir socialinės apsaugos sąveiką, buvo K. Stefansson (2008). Jis išskyrė subjektyviosios gerovės pasitenkinimo ir afekto komponentus ir teigė, kad jie skirtingai koreliuoja su socialinę apsaugą apibūdinančiais rodikliais: socialinėmis išmokomis ir dekomodifikacijos indeksu. Ši koreliacija pastebima ne tik apibūdinant vidutinės subjektyviosios gerovės reikšmes, bet ir subjektyviosios gerovės pasiskirs-

tymo netolygumą. Taip pat autorius teigė, kad ši koreliacija yra nepriklausoma nuo gyvenimo lygio šalyje, įvertinto BVP rodikliu.

S. Rottiers (2008) tyrė nelygybės visuomenėje poveikį subjektyviajai gerovei reliatyvumo kontekste. Anot autoriaus, individai vertina save lygindami savo padėtį su kitų individų padėtimi. Nelygybė visuomenėje sukuria dvejopą padėtį: neigiamą subjektyviąją gerovę atsiliekantiems visuomenės nariams ir teigiamą – pirmaujantiems. Tai autorius vadina nelygybės paradoksu. Gerovės valstybė padeda išspręsti šį paradoksą, perskirstydama materialinius išteklius. Gerovės valstybės materialinių išteklių perskirstymas, mažinant nelygybę, didina pozityvios subjektyviosios gerovės galimybes vargingiems visuomenės sluoksniams, tačiau kartu nemažina pozityvios subjektyviosios gerovės galimybių turtingiems visuomenės sluoksniams.

H. Dean (2008) tyrė hedoninės ir eudaimoninės etikos principų vyravimus socialinėje apsaugoje. Autorius teigia, kad vyraujantis požiūris į socialinę apsaugą atspindi hedoninę etiką. Hedonizmo ir eudaimonijos principų skirtumai išryškėjo senovės graikų filosofijoje. Hedonizmas reiškia laimę, kuri akcentuoja malonumus, o eudaimonija reiškia laimę, akcentuojančią dvasinę gerovę. Anot autoriaus, socialinės apsaugos forma – socialinė parama apima utilitaristines prielaidas ir atitinka hedonistinės etikos principus, reiškiančius individualistinių siekių malonumo ir skausmo vengimo. Savo ruožtu socialinės apsaugos forma, pagrįsta socialinio draudimo arba universalizmo principais, išreiškia eudaimoninės etikos principus, kurie reiškia solidarų socialinių rizikų dalijimąsi.

R. Veenhoven (2008), apžvelgdamas gerovės valstybės ir subjektyviosios gerovės sąveikos tyrimus, daro išvadą, kad tiek vidutinė subjektyvioji gerovė, tiek jos pasiskirstymo netolygumas nėra susijęs su gerovės valstybės modeliu.

2. Homeostatinė subjektyviosios gerovės teorija

R. A. Cummins pasiūlė homeostatinę subjektyviosios gerovės teoriją (1995, 1998, 2000, 2003, 2010). Ji remiasi subjektyviosios gerovės dalijimu į homeostatinę ir nehomeostatinę būseną bei dvigubu subjektyviosios gerovės svyravimu: svyravimu iš homeostatinės į nehomeostatinę būseną ir svyravimu esant homeostatinės būsenos. Teorija išskiria tai, kad svyravimus iš homeostatinės į nehomeostatinę būseną lemia aplinkos bei vidinių ir išorinių jos poveikio slopintojų sąveika. Homeostatinės būsenos svyravimus išreiškia asmeninės įgimtos savybės (ekstroversija ir neurotiškumas). Taip pat teorija paaiškina materialinių išteklių ir subjektyviosios gerovės sąveiką, t. y. materialinių išteklių svarbą keliant subjektyviąją gerovę, kai individas yra nehomeostatinės būklės, ir santykinai sumažėjusią jų reikšmę, individui esant homeostatinės būsenos.

Matematinis homeostatinės subjektyviosios gerovės teorijos apibrėžimas. Teorijoje subjektyviosios gerovės ver-

tinimai, išreikšti pagal Likerto skalę, transformuojami į maksimumo skalės procentus. Pagal Likerto skalę respondentai vertina savo subjektyviąją gerovę, pasirinkdami balą iš maksimaliai galimų. Pavyzdžiui, pasirenka balą nuo 1 iki 5: 1 balas reiškia, kad gerovė yra labai žema, o 5 balai reiškia maksimalią gerovę. Maksimumo skalės procentai – tai pasirinktos reikšmės santykis su aukščiausiu skalės skaičiumi. Pavyzdžiui, jeigu respondentas vertina savo gerovę 2 balais iš penkių, tai maksimumo skalės procentai $2/5 \times 100$. Taip transformuoti duomenys gali būti palyginami, analizuojant įvairius tyrimus.

Vakarų visuomenių atveju nustatytas toks subjektyviosios gerovės empirinis dėsningumas $75 \pm 2 \times 2,5$ %, čia 75 % reiškia vidutinį Vakarų visuomenių subjektyvų gyvenimo lygio vertinimą. 2,5 % – variaciją, išreikštą standartiiniu nuokrypiu. Normatyvinė subjektyviosios gerovės sfera apibrėžiama kaip vidurkis, prie kurio pridedami ir atimami du standartiniai nuokrypiai, t. y. 70–80 %. Kitaip tariant, subjektyvioji gerovė vidutiniškai palaikoma ties trimis ketvirtadaliais nuo maksimalios gerovės. Homeostatinėje gerovės teorijoje procentinis dydis, lygus 70 (t. y. 70 %), yra labai svarbus, išreiškiant tą ribą, žemiau kurios subjektyviosios gerovės homeostazė pažeidžiama. Tai yra tas taškas, prie kurio aplinkos nepalankumas viršija asmens adaptacijos galimybes. Aibėje nuo 70 % iki 80 % subjektyviosios gerovės variaciją lemia genetinės savybės.

Struktūrinis homeostatinės teorijos apibrėžimas. Struktūriškai homeostatinę subjektyviosios gerovės modelį sudaro pirmo ir antro lygmens veiksniai. Pirmo lygmens veiksniai – tai genetiškai nulemti asmenybės bruožai, tokie kaip ekstraversija ir neurotiškumas, kurie sukuria asmens normatyvinę subjektyviosios gerovės sferą. Ši sfera atskirų individų atveju gali skirtis, tačiau vidutiniškai apibrėžiama 70–80 proc. intervalu. Ekstroversija reiškia teigiamą požiūrį į asmenybės savirealizaciją aplinkoje. Neuroticizmas savo ruožtu reiškia neigiamą nusistatymą aplinkos atžvilgiu. Antrojo lygmens veiksniai – tai veiksniai, palaikantys asmens subjektyviąją gerovę normatyvinės subjektyviosios gerovės sferoje. Jie skirstomi į vidinius ir išorinius. Vidiniai veiksniai yra psichologinės kilmės, tokie kaip situacijos kontrolės jausmas, savigarba ir optimizmas. Vidiniai veiksniai apibūdina psichologinį mechanizmą, kuris lemia psichologinį asmens išorės įvykių įprasminimą.

Išoriniai veiksniai pirmiausia pasireiškia pinigų (bendresne prasme – materialinių išteklių) poveikiu subjektyviajai gerovei. Finansiniai ištekliai leidžia išvengti nepageidaujamų iššūkių gyvenime ir taip sutvarkyti aplinką, kad ji būtų kontroliuojama. Turtingi žmonės moka už pareigų atlikimą, kurių jie nenori daryti arba jos jiems yra nemalonios. Savo ruožtu neturtingi žmonės turi labiau remtis savo pačių pastangomis, atlikdami šias pareigas. Dėl to jų subjektyvioji gerovė labiau priklauso nuo aplinkos ar situacijų palankumo jų gyvenime. Neturtingų žmonių subjektyvioji gerovė

auga, augant jų finansiniams pajėgumams, tačiau tik iki tam tikro lygio. Išsilavinimas šiuo atžvilgiu yra svarbus dviem prasmėmis: pirma, dėl aukštesnio išsilavinimo koreliacija su aukštesnėmis pajamomis; antra, išsilavinimas daro tiesioginę įtaką aplinkos kontrolės, savigarbos ir optimizmo jausmams.

3. Socialinės politikos modelių analizė

Socialinės politikos modeliai ir jų vertinimas per paskutinius kelis dešimtmečius sulaukė itin didelio mokslininkų susidomėjimo. Tą lėmė besikeičiantis socialinės politikos pobūdis daugelyje pasaulio šalių bei pakitęs valstybės vaidmuo, užtikrinant gyventojų socialinę apsaugą.

Anglų mokslininkas R. Titmuss buvo vienas pirmųjų mokslininkų, analizavusių ideologijos įtaką socialinei politikai. Savo darbe (1958) R. Titmuss valstybes suskirstė į likutinį ir institucinį gerovės valstybių modelius. Šie socialinės politikos modeliai atspindi skirtingą požiūrį į gyventojų socialinės nelygybės priežastis ir valstybės vaidmenį juos sprendžiant. Likutinis gerovės valstybės modelis remiasi individualistiniu požiūriu, kuris teigia, kad visa atsakomybė dėl asmenų (šeimų) gerovės perduodama į jų pačių rankas. Valstybė prisiima atsakomybę tik tuo atveju, jeigu individai susiduria su socialine rizika ir rinka nesudaro prielaidų jiems patiems užsitikrinti gerovės. Institucinis gerovės valstybės modelis daugiau remiasi universalumo principu ir instituciniais įsipareigojimais – teikiamos universalios paslaugos visiems šalies gyventojams, siekiama remti socialinį teisingumą, kurti visuomenės solidarumą (Peckham, Meerabeau 2007).

Pastarųjų metų socialinės politikos tyrimuose bene dažniausiai remiamasi danų sociologo G. Esping-Andersen

(1990) gerovės valstybės režimų tipologija. Savo darbe „Trys gerovės kapitalizmo pasauliai“ mokslininkas išskyrė tris gerovės valstybių režimus – konservatyvųjį-korporatyvųjį, socialdemokratinį ir liberalųjį. Valstybių klasifikacijos pagrindą pagal išskirtus gerovės valstybių režimus sudarė dvi dimensijos – dekomodifikacijos ir stratifikacijos laipsnis. Anot Esping-Andersen (1990), dekomodifikacija atsiranda tuomet, kai paslauga suteikiama kaip asmens prigimtinė teisė ir kai asmuo gali pragyventi nepriklausomai nuo rinkos. Stratifikacija savo ruožtu rodo lėšų perskirstymo intensyvumą ir solidarumo principo visuomenėje taikymo lygį (Esping-Andersen 1990). Pagrindiniai Esping-Andersen gerovės valstybių režimų modelių bruožai yra pateikti 1 lentelėje.

Minėtasis Esping-Andersen darbas turėjo didelę reikšmę vėlesniems gerovės valstybių modelių tyrimams. Nepaisant to, šis G. Esping-Andersen darbas buvo nemažai kritikuotas ir paskatino kitus mokslininkus daugiau dėmesio skirti gerovės valstybių režimų modelių analizei. Nemažai mokslininkų, kritikavusių Esping-Andersen gerovės valstybių režimų tipologiją, savo tyrimais siekė ją patobulinti ar praplėsti.

2007 m. olandų mokslininkas H. J. M. Fenger atlikto studiją, kuria siekė nustatyti, ar pokomunistinės Centrinės ir Rytų Europos šalys gali būti klasifikuojamos pagal Esping-Andersen gerovės valstybių tipus. Pritaikęs hierarchinės klasterinės analizės metodą, Fenger (2007) nustatė, kad Centrinės ir Rytų Europos valstybes tikslinga sujungti į atskirą gerovės valstybių režimų bloką. Anot mokslininko, buvusių Sovietų Sąjungos šalių tipas savo bruožais yra artimas konservatyviajam-korporatyviam tipui, tačiau pagal daugelį rodiklių gerokai atsilieka nuo minėtam gerovės valstybių režimui priklausančių šalių. Mokslininko teigimu, itin

1 lentelė. Esping-Andersen gerovės valstybių režimų modeliai (Esping-Andersen 1990)

Table 1. Social models of welfare states according to the typology by Esping-Andersen (Esping-Andersen 1990)

Režimo tipas	Paramos/paslaugų teikimo prielaidos	Įtaka	Šalys
Konservatyvusis-korporatyvinis	Valstybė prisiima atsakomybę už individų gerovę per socialinio draudimo sistemą; darbuotojai ir darbdaviai moka privalomas socialinio draudimo įmokas, kurios socialinės rizikos atveju kompensuojamos išmokomis.	Remiami profesiniai individų pasiekimai per gerovės sistemą.	Japonija, Italija, Prancūzija, Suomija, Šveicarija, Vokietija
Socialdemokratinis	Dosni ir universalium principu gyventojams mokama socialinė parama; išmokos mokamos nepriklausomai nuo anksčiau uždirbtų pajamų, sumokėtų įmokų ar kitų kriterijų.	Skatina pilietiškumą suteikiant lygybės statusą visiems šalies piliečiams.	Austrija, Belgija, Danija, Nyderlandai, Norvegija, Švedija
Liberalusis	Socialinė parama teikiama tik įrodžius būtinybę; apsiribojama menkomis ir paprastai pajamomis-testuojamomis išmokomis; socialinės teisės neatspindi individų darbo pasiekimų ar pilietiškumo.	Vykdoma socialinė politika sustiprina egzistuojančias nelygybes šalyje per pašalpų stigmatizavimą.	Airija, Australija, JAV, Jungtinė Karalystė, Kanada, Naujoji Zelandija

didelis skirtumas pastebimas nagrinėjant gyventojų tarpusavio pasitikėjimo rodiklį, kuris buvusiose Sovietų Sąjungos šalyse yra itin žemas. Prie minėto gerovės šalių tipo Fenger priskyrė Estiją, Latviją ir Lietuvą (Fenger 2007).

Panašaus pobūdžio tyrimą 2009 m. atliko ir mokslininkas M. Skuodis, pagrindinį dėmesį darbe skyręs naujųjų ES valstybių gerovės režimų analizei ir siekui įvertinti naujųjų šalių narių gerovės režimų vietą tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje. Pritaikęs hierarchinės klasterinės analizės metodą ir įvertinęs socialinės politikos modelius pagal pasirinktus 36 kintamuosius, M. Skuodis kaip dominuojančius išskyrė penkis socialinės politikos modelius (Skuodis 2009):

1. *Konservatyvųji-korporatyvinį* (pagrindiniai bruožai – palyginti didelės išlaidos socialinei apsaugai, gerai išplėta socialinio draudimo sistema, vidutinis persikirstymo lygis, santykinai aukštas nedarbo lygis).
2. *Socialdemokratinį* (pagrindiniai bruožai – didelė valstybės finansuojama socialinės apsaugos lėšų dalis, santykinai aukšti mokesčiai, didelis pajamų persikirstymas, mažas socialinio draudimo įmokų procentas, aukštas gerovės lygis ir didelė visuomenės lygybė).
3. *Liberalųjį* (pagrindiniai bruožai – santykinai žemas socialinės apsaugos sistemos finansavimo lygis, didelis laisvos rinkos vaidmuo ir minimalus persikirstymo lygis, didelė ekonominė nelygybė).
4. *Pietietišką* (pagrindiniai bruožai – santykiškai plačios apimties, tačiau neveiksminga socialinės apsaugos sistema, didelė visuomenės nelygybė, aukštas nedarbo lygis, gerai išplėta sveikatos apsaugos sistema ir išskirtinai mažos išlaidos švietimui).
5. *Vidurio ir Rytų Europos* (pagrindiniai bruožai – itin mažas viešosios politikos programų finansavimas, žemas gyvenimo lygis, aukšta pajamų nelygybė ir skurdas).

Be minėtų mokslininkų, gerovės valstybių režimų modelius savo darbuose plačiai nagrinėjo mokslininkai L. V. Ferreira ir F. Adelaide (2005), K. Aiginger ir A. Guger

(2005–2007), B. Ebbinghaus (2012), A. Guogis (2000, 2006, 2011), J. Aidukaitė (2010), J. Aidukaitė ir kt. (2012), L. Dromantienė (2008) ir kt.

4. Šalių subjektyviosios gerovės analizė ekonominio išsivystymo ir socialinės politikos kontekste ES šalyse

Straipsnyje remiamasi jau anksčiau aprašyta M. Skuodžio (2009) ES socialinių modelių tipologija. ES šalių klasifikacija pagal atskirus socialinius modelius pateikta 2 lentelėje.

Straipsnyje taikomas hierarchinės klasterinės analizės metodas, klasifikuojant ES šalis pagal jų ekonominio išsivystymo lygį ir socialinę politiką apibūdinančius rodiklius. Ekonominio išsivystymo lygis vertinamas naudojant metinių ekvivalentinių disponuojamų pajamų, išreikštų perkamųjų galių standartais, rodiklį. Socialinė politika vertinama naudojant socialinių išmokų, palyginus su BVP, rodiklį.

Kaip matyti iš 3 lentelės, visos šalys, priklausančios socialdemokratiniam ir liberaliam gerovės modeliams, priskirtos didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės šalių klasteriui. Didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasteriui priklauso kiek mažiau šalių, kurios priskirtos konservatyviajam-korporatyviniam gerovės modeliui. Beveik 78 proc. šiam modeliui priklausančių šalių patenka į didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasterį. 60 proc. pietietiško gerovės modelio šalių patenka į didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasterį. Mažiausiai šalių, patenkančių į didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasterį, priklauso Vidurio ir Rytų Europos gerovės modeliui. Tik nedidelė dalis, šiek tiek daugiau nei 14 proc. šio modelio šalių, priklauso didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasteriui.

Apibendrinus 3 lentelėje pateiktus rezultatus, pažymėtina, kad į didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasterį patenka šalys, priklausančios skirtingiems gerovės valstybių modeliams, nepaisant to, kad socialinės politikos mechanizmai ir išmokų lygis jose yra visiškai skirtingi. Galima daryti prielaidą, kad subjektyvi gyventojų gerovė iš esmės

2 lentelė. ES šalių klasifikacija pagal gerovės valstybių socialinius modelius (Skuodis 2009)

Table 2. Classification of EU countries according to social welfare models (Skuodis 2009)

Gerovės valstybės modelis	ES šalys
Konservatyvusis-korporatyvinis	Belgija, Prancūzija, Liuksemburgas, Vokietija, Austrija, Nyderlandai, Vengrija, Slovėnija, Čekija
Socialdemokratinis	Suomija, Švedija, Danija
Liberalusis	Airija, Jungtinė Karalystė, Kipras
Pietietiškas	Ispanija, Italija, Portugalija, Graikija, Malta
Vidurio ir Rytų Europos	Estija, Lietuva, Latvija, Lenkija, Rumunija, Bulgarija, Slovakija

3 lentelė. Gerovės modelių ir subjektyviosios gerovės klasterių sąveika ES šalyse* (Gerovės modelių klasifikacija, Skuodis 2009)

Table 3. Interaction between the clusters of social welfare models and subjective well-being in EU countries

			Subjektyviosios gerovės klasteriai		Iš viso
			didesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasteris	mažesnės vidutinės subjektyviosios gerovės klasteris	
Gerovės modeliai	Konservatyvusis-korporatyvinis	Dažnis	7 Nyderlandai, Belgija, Liuksemburgas, Prancūzija, Austrija, Slovėnija, Čekija	2 Vengrija, Vokietija	9
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	77,8 %	22,2 %	100,0 %
	Socialdemokratinis	Dažnis	3 Danija, Švedija, Suomija	0	3
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	0 %	100,0 %
	Liberalusis	Dažnis	3 Airija, Jungtinė Karalystė, Kipras	0	3
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	0 %	100,0 %
	Pietietiškas	Dažnis	3 Malta, Ispanija, Italija	2 Graikija, Portugalija	5
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	60,0 %	40,0 %	100,0 %
	Vidurio ir Rytų Europos	Dažnis	1 Lenkija	6 Estija, Slovakija, Latvija, Rumunija, Lietuva, Bulgarija	7
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	14,3 %	85,7 %	100,0 %
Iš viso		Dažnis	17	10	27
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	63,0 %	37,0 %	100,0 %

*Klasteriai apskaičiuoti autorių, remiantis Europos vertybių tyrimo mikroduomenų baze.

nepriklauso nuo šalyje taikomo gerovės valstybės modelio. Iš lentelės taip pat matyti, kad aukščiausią vidutinę subjektyviąją gerovę dažniau pasiekia turtingiausios ES šalys.

Tokią situaciją patvirtina ir gerovės modelių bei vidutinių pajamų ES šalyse analizė. Žvelgiant į 4 lentelę, kurioje vaizduojama gerovės modelių ir vidutinių pajamų klasterių sąveika, pastebimas šios lentelės panašumas į 3 lentelę, pateikiančią gerovės modelių ir vidutinės subjektyviosios

gerovės klasterių sąveiką. Visos šalys, priklausančios socialdemokratiniam ir liberaliajam gerovės modeliams, patenka į didesnių vidutinių pajamų klasterį.

Mažiau didesnių vidutinių pajamų klasteriui priklauso pietietiško gerovės modelio šalių. 80 proc. šiam modeliui priklausančių šalių patenka į didesnių vidutinių pajamų klasterį. Į didesnių vidutinių pajamų klasterį patenka kiek mažiau šalių, priklausančių konservatyviajam-korporaty-

4 lentelė. Gerovės modelių ir vidutinių pajamų klasterių sąveika ES šalyse* (Gerovės modelių klasifikacija, Skuodis 2009)

Table 4. Interaction between the clusters of social welfare models and average disposable income in EU countries

			Vidutinių pajamų klasteriai		Iš viso	
			didesnių vidutinių pajamų klasteris	mažesnių vidutinių pajamų klasteris		
Gerovės modeliai	Konservatyvus-korporatyvinis	Dažnis	7 Belgija, Vokietija, Prancūzija, Nyderlandai, Austrija, Slovėnija, Liuksemburgas	2 Čekija, Vengrija	9	
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	77,8 %	22,2 %	100,0 %	
	Socialdemokratinis	Dažnis	3 Danija, Suomija, Švedija	0	3	
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	0 %	100,0 %	
	Liberalusis	Dažnis	3 Airija, Kipras, Jungtinė Karalystė	0	3	
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	0 %	100,0 %	
	Pietietiškas	Dažnis	4 Graikija, Ispanija, Italija, Malta	1 Portugalija	5	
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	80,0 %	20,0 %	100,0 %	
	Vidurio ir Rytų Europos	Dažnis	0	7 Bulgarija, Estija, Latvija, Lietuva, Lenkija, Rumunija, Slovakija	7	
		Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	0 %	100,0 %	100,0 %	
	Iš viso		Dažnis	17	10	27
			Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	63,0 %	37,0 %	100,0 %

*Klasteriai apskaičiuoti autorių, remiantis Eurostat duomenų baze.

viniam gerovės modeliui. Beveik 78 proc. šiam modeliui priklausančių šalių patenka į didesnių vidutinių pajamų klasterį. Nė viena iš Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelio šalių nepatenka į didesnių vidutinių pajamų klasterį. Taigi galima teigti, kad subjektyvi gyventojų gerovė iš esmės priklauso nuo gyventojų disponuojamų pajamų lygio.

Prielaidas, kad subjektyvi gyventojų gerovė iš esmės nepriklauso nuo šalyje taikomo gerovės valstybės modelio, dar labiau sustiprina 5 lentelėje pateikti tyrimo duomenys. Matyti, kad visos socialdemokratinio gerovės modelio šalys patenka į didesnių socialinių išmokų klasterį. Šiek tiek daugiau nei pusė konservatyviojo-korporatyvinio gerovės

modelio šalių patenka į didesnių socialinių išmokų klasterį. 40 proc. visų pietietiško gerovės modelio šalių patenka į didesnių socialinių išmokų klasterį. Nė viena Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelio šalis nepatenka į didesnių socialinių išmokų klasterį. Šalių procentinis pasiskirstymas gerovės modelyje pagal socialinių išmokų dalies, palyginti su BVP, klasterius skiriasi nuo pasiskirstymo pagal vidutinės subjektyviosios gerovės ir vidutinių pajamų klasterius. Ryškiausias kontrastas matomas socialdemokratinio gerovės modelio ir liberaliojo gerovės modelio atvejais. Abu šie modeliai pasižymi tuo, kad visos jiems atstovaujancios šalys priklauso aukščiausiajam subjektyviosios gerovės klasteriui

(3 lentelė), tačiau socialdemokratinio modelio atveju visos šalys priklauso didžiausių išmokų, palyginti BVP, klasteriui, o liberaliojo modelio atveju nėra nė vienos šalies, kuri priklausytų didžiausių išmokų, palyginti su BVP, klasteriui. Matome, kad šių modelių šalių vidutinė subjektyvioji gerovė yra panaši, nepaisant to, kad išmokos, palyginti su BVP, smarkiai skiriasi. Panašią išvadą galima padaryti ir kalbant apie vidutines pajamas, kurios yra panašios, nors socialinės išmokos, palyginti su BVP, smarkiai skiriasi. Palyginus kitus

gerovės valstybių modelius (konservatyvųjį-korporatyvinių ir pietietišką), matyti, kad procentinis pasiskirstymas gerovės modelyje pagal socialines išmokas smarkiai skiriasi nuo pasiskirstymo pagal vidutinę subjektyviąją gerovę ir vidutines pajamas. Duomenys sutampa tik Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelio atveju, kuris pagal visus parametrus yra silpniausias (mažiausia vidutinė subjektyvioji gerovė, mažiausios vidutinės pajamos, mažiausios socialinės išmokos, palyginti su BVP).

5 lentelė. Gerovės modelių ir socialinių išmokų, palyginti su BVP, sąveika ES šalyse* (Gerovės modelių klasifikacija, Skuodis 2009)

Table 5. Interaction between the clusters of social welfare models and total social benefits as a percentage of GDP in EU countries

Gerovės modeliai	Socialinių išmokų klasteriai	Dažnis	Socialinių išmokų klasteriai		Iš viso
			didesnių socialinių išmokų klasteris	mažesnių socialinių išmokų klasteris	
Konservatyvusis-korporatyvinis	Dažnis	5 Belgija, Vokietija, Prancūzija, Nyderlandai, Austrija	4 Čekija, Liuksemburgas, Vengrija, Slovėnija	9	
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	55,6 %	44,4 %	100,0 %	
Socialdemokratinis	Dažnis	3 Danija, Suomija, Švedija	0	3	
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	100,0 %	0 %	100,0 %	
Liberalusis	Dažnis	1 Jungtinė Karalystė	2 Airija, Kipras	3	
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	33,3 %	66,7 %	100,0 %	
Pietietiškas	Dažnis	2 Graikija, Italija	3 Ispanija, Malta, Portugalija	5	
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	40,0 %	60,0 %	100,0 %	
Vidurio ir Rytų Europos	Dažnis	0	7 Bulgarija, Estija, Latvija, Lietuva, Portugalija, Rumunija, Slovakija	7	
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	0 %	100,0 %	100,0 %	
Iš viso	Dažnis	11	16	27	
	Procentinis pasiskirstymas gerovės modelio viduje	40,7 %	59,3 %	100,0 %	

* Klasteriai apskaičiuoti autorių, remiantis Eurostat duomenų baze.

Išvados ir rekomendacijos

Atlikti tyrimai leidžia teigti, kad ekonominis visuomenės gyvenimas – svarbus subjektyviosios gerovės veiksnys (Biswas-Diener 2008; Headey, Wooden 2003; Stevenson, Wolfers 2008). Ekonominį visuomenės gyvenimą galima apibūdinti įvairiais aspektais. Straipsnio autoriai pasirinko vidutines pajamas, įvertintas metinėmis ekvivalentinėmis pajamomis, bei valstybės orientaciją į socialines išmokas, įvertintas procentine išmokų dalimi, palyginti su šalies BVP.

Straipsnyje parodyti empiriniai dėsniniai verčia susimąstyti apie ekonominio išsivystymo ir valstybės orientacijos į socialines išmokas poveikį visuomenės subjektyviajai gerovei ES šalyse. Nustatyta, kad didžiausia vidutinė visuomenės subjektyvioji gerovė būdinga socialdemokratiniam ir liberaliajam gerovės valstybės modeliams priklausantioms šalims. Savo ruožtu socialdemokratinio ir liberaliojo gerovės modelių šalys labai skiriasi pagal socialinių išmokų dalį, palyginti su BVP. Žemiausia vidutinė subjektyvioji gerovė būdinga Vidurio ir Rytų Europos gerovės modelio šalims. Konservatyviojo-korporatyvinio ir pietietiško gerovės modelio šalys užima tarpinę poziciją pagal subjektyviosios gerovės lygį. Šis gerovės modelių šalių susiskirstymas pagal vidutinės subjektyviosios gerovės reikšmes labai panašus į gerovės modelių šalių susiskirstymą pagal vidutines šalies pajamas ir visiškai neatitinka gerovės modelių šalių susiskirstymo pagal socialines išmokas, palyginti su BVP.

Empiriniai dėsniniai skatina manyti, kad vidutinės šalies pajamos, o ne valstybės orientacija į socialines išmokas lemia vidutinį šalies subjektyviosios gerovės lygį. Konstatuojant rinkos santykių ES šalyse buvimo faktą, galima pasiremti K. Markso (Capital I 1983) darbo jėgos vertės teorija, kuri akcentuoja visuomeniškai būtiną darbo laiką, reikalingą darbo jėgos gamybai ir reprodukcijai. Šis visuomeniškai būtinas darbo laikas savo ruožtu gali būti išreikštas darbo jėgos savininko vartojamų prekių vertėmis. Todėl pagal darbo jėgos kaip prekės mainų dėsnius jos savininkas turi gauti savo darbo jėgos vertę atitinkantį ekvivalentą, kuris apima ir darbo jėgos savininko poreikių tenkinimą, jam patekus į socialinę riziką. Todėl ar darbo jėgos vertės užtikrinimo mechanizmas yra labiau pagrįstas valstybės dalyvavimu (kaip kad socialdemokratinio gerovės modelio sąlygomis), ar labiau rinkos mechanizmu (kaip kad liberaliojo gerovės modelio sąlygomis), nėra itin svarbu. Esminis dalykas, remiantis homeostatine subjektyviosios gerovės teorija, yra pajamų savybė, padedanti visuomenės nariams atsilaikyti neigiamam aplinkos spaudimui ir kartu išlaikyti subjektyviosios gerovės lygį normatyvinėje sferoje. Tų šalių, kuriose vidutinės pajamos yra aukštesnės, gyventojai, susidūrę su socialinėmis rizikomis, vidutiniškai gali geriau išlaikyti subjektyviąją gerovę normatyvinėje sferoje, o neturtingesnių šalių gyventojų subjektyvioji gerovė yra labiau priklausoma nuo neigiamo aplinkos poveikio.

Literatūra

- Aidukaitė, J. 2010. Gerovės valstybių patirtis vertinant socialinio teisingumo principo įgyvendinimą švietime: Švedijos, Škotijos ir Vokietijos atvejai, *Viešoji politika ir administravimas* 34: 47–60.
- Aidukaitė, J.; Bogdanova, N.; Guogis, A. 2012. *Gerovės valstybės kūrimas Lietuvoje: mitas ar realybė?* Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras. 410 p.
- Aiginger, K.; Guger, A. 2005. The European Social Model: From an alleged barrier to a competitive advantage, *Progressive Politics* 4.3.
- Biswas-Diener, R. M. 2008. Material wealth and subjective well-being, in Eid, M.; Larsen, R. J. *The Science of Subjective Well-being*. NY: The Guilford Press.
- Capital, I. 1983. *Capital: A Critique of Political Economy*. Vol. I. London: Lawrence & Wishart.
- Cummins, R. A. 1998. The second approximation to an international standard for life satisfaction, *Social Indicators Research* 43.
- Cummins, R. A. 2000. Personal income and subjective well-being: A review, *Journal of Happiness Studies* 1.
- Cummins, R. A. 2003. Normative life satisfaction: measurement issues and a homeostatic model, *Social Indicators Research* 64(2): 225–256. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1024712527648>
- Cummins, R. A. 2010. Subjective Well-being, homeostatically protected mood and depression: A synthesis, *Journal of Happiness Studies* 11(1). <http://dx.doi.org/10.1007/s10902-009-9167-0>
- Cummins, R. A. 1995. On the trail of the gold standard for life satisfaction, *Social Indicators Research* 35: 179–200. <http://dx.doi.org/10.1007/BF01079026>
- Dean, H. 2008. Imagining a eudaimonic ethic of social security, in Bradshaw, J. *Social Security, Happiness and Well-being*. Antwerp: Intersentia, 57–73.
- Diener, E. 2006. Guidelines for national indicators of subjective well-being and ill-being, *Applied Research in Quality of Life* 1(2): 151–157. <http://dx.doi.org/10.1007/s11482-006-9007-x>
- Diener, E.; Lucas, R. E. 2000. Explaining differences in societal levels of happiness: Relative standards, need fulfillment, culture, and evaluation theory, *Journal of Happiness Studies* 1: 41–78. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1010076127199>
- Diener, E.; Biswas-Diener, R. 2002. Will money increase subjective well-being?, *Social Indicators Research* 57: 119–169. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1014411319119>
- Dromantienė, L. 2008. *Socialinės Europos kūrimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras.
- Ebbinghaus, B. 2012. *Comparing Welfare State Regimes: Are Typologies an Ideal or Realistic Strategy?* University of Mannheim. 20 p.
- Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- European Values Study. Prieiga per internetą: <http://www.europeanvaluesstudy.eu/>
- Eurostat database. epp.eurostat.ec.europa.eu

- Fenger, H. J. M. 2007. Welfare regimes in Central and Eastern Europe: Incorporating post-communist countries in a welfare regime typology, in *Contemporary Issues and Ideas in Social Sciences*.
- Ferreira, L. V.; Adelaide, F. 2005. Welfare Regimes in the EU 15 and in the Enlarged Europe: An Explanatory Analysis, in *FEP (Faculdade de Economia, Universidade do Porto) Working Papers* 176.
- Guogis, A. 2000. *Socialinės politikos modeliai*. Vilnius: Eugrimas.
- Headey, B. 2006. Happiness: Revising set point theory and dynamic equilibrium theory to account for long term change. *Discussion Papers* 607. German Institute for Economic Research: Berlin.
- Headey, B. 2007. The set-point theory of well-being needs replacing – on the brink of scientific revolution? *Discussion Papers* 753. German Institute for Economic Research: Berlin.
- Headey, B. W.; Wearing, A. J. 1989. Personality, life events and subjective well-being: Toward a dynamic equilibrium model, *Journal of Personal and Social Psychology* 57(4): 731–739. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.57.4.731>
- Headey, B.; Wooden, M. 2003. The effects of wealth and income on subjective well-being and ill – being. Melbourne Institute of Applied Economic and Social Research model, *Social Indicators Research* 64(2): 225–256. <http://dx.doi.org/10.1023/A:1024712527648>
- Peckham, S.; Meerabeau, E. 2007. *Social Policy for Nurses and the Helping Professions*. McGraw-Hill International. 340 p.
- Rottiers, S. 2008. Relatively happy: How social security contributes to human well-being, in J. Bradshaw. *Social Security, Happiness and Well-being*. Antwerp: Intersentia, 21–36.
- Skuodis, M. 2009. Naujųjų Europos Sąjungos valstybių narių gerovės režimų vieta tradicinių Europos socialinių modelių tipologijoje, *Filosofija. Sociologija* 20(2): 130–143.
- Stefanson, K. 2008. Getting ahead of ourselves – can international comparative research tell us how social policy affects subjective well-being?, in J. Bradshaw. *Social Security, Happiness and Well-being*. Antwerp: intersentia, 1–20.
- Stevenson, B.; Wolfers, J. 2008. Economic growth and subjective well-being: Reassessing the Easterlin paradox, *Iza discussion paper*, No. 3654.
- Titmuss, R. M. 1958. *Essays on the Welfare State*. Political Science, Allen & Unwin. 232 p.
- Veenhoven, R. 2008. Measuring the immeasurable: Psychometric modeling of subjective well-being data, in M. Eid, R. J. Larsen. *The Science of Subjective Well-being*. NY: The Guilford Press.

Artūras GATAŪLINAS. PhD student of Sociology at the Institute of Social Well-Being of the Lithuanian Social Research Centre. Lecturer at the Mykolas Romeris University (Department of Management). Research interests: subjective well-being, working conditions, poverty and income inequality.

Rasa ZABARAUSKAITĖ. Doctor of Social Sciences, Assoc. Prof. at the Vilnius Gediminas Technical University as well as a Senior Researcher at the Institute of Labour and Social Research of the Lithuanian Social Research Centre. The author of more than 15 scientific publications. Research interests: income inequality, poverty measurement and alleviation, social policy, employment policy, working conditions.